

УДК 343.911+343.9

В. Ф. ЛАГОЦЬКА,
здобувач

ЗАПОБІГАННЯ ЖІНОЧІЙ РЕЦИДИВНІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: ОКРЕМІ ПЕНІТЕНЦІАРНІ ПРОБЛЕМИ

Висвітлюються проблеми розуміння пенітенціарних заходів запобігання жіночій рецидивній злочинності. Визначено особливості привілейованого кримінально-правового статусу засуджених жінок. Виявлено недоліки застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років. Проаналізовано недоліки діяльності співробітників установ виконання покарань, підготовки засуджених жінок до звільнення. Запропоновано зміни до кримінально-виконавчого законодавства, спрямовані на його вдосконалення.

Ключові слова: запобігання, жіноча рецидивна злочинність, пенітенціарні заходи, установи відбування покарань, підготовка засуджених до звільнення.

Лагоцкая В. Ф. Предупреждение рецидивной преступности: отдельные пенитенциарные проблемы

Освещаются проблемы понимания пенитенциарных мер предупреждения женской рецидивной преступности. Определены особенности привилегированного уголовно-правового статуса осужденных женщин. Выявлены недостатки применения освобождения от отбывания наказания с испытанием беременных женщин и женщин, имеющих детей в возрасте до семи лет. Проанализированы недостатки деятельности сотрудников учреждений исполнения наказаний, подготовки осужденных женщин к увольнению. Предложены изменения в уголовно-исполнительное законодательство, направленные на его усовершенствование.

Ключевые слова: предотвращение, женская рецидивная преступность, пенитенциарные меры, учреждения отбывания наказаний, подготовка осужденных к освобождению.

Lahotska V. Preventing recidivism women: some penitentiary problems

In the article the problem of understanding women's penal measures to prevent recidivism. The features of the privileged status of legal convicted women. Was found disadvantages of release on probation of pregnant women and women with children up to seven years. Analyzed the shortcomings of penitentiary staff, preparing for the release of women prisoners. The changes to the penal legislation aimed at improvement.

Key words: prevention, women's recurrent crime, penal measures penitentiaries, preparing prisoners for release.

Запобігання злочинам є одним із пріоритетних напрямів діяльності держави. Вироблення ефективних заходів запобігання жіночій рецидивній злочинності – це складний та тривалий процес, який вимагає належного теоретичного підґрунтя. Заходи, пов'язані з запобіганням жіночій рецидивній злочинності, характеризуються специфікою, яка відрізняє їх від загальної системи запобіжних заходів, оскільки вони орієнтовані на дію факторів, які детермінують протиправну та суспільно небезпечну поведінку жінки-рецидивістки. Одним із важливих аспектів дослідження проблеми запобігання жіночій рецидивній

злочинності є вивчення особливостей цього процесу під час відбування покарання, тобто на пенітенціарному етапі, що дасть змогу створити належні умови для її соціальної адаптації після звільнення з установ відбування покарань.

Пенітенціарні проблеми запобігання жіночій рецидивній злочинності були предметом дослідження багатьох науковців. Зокрема, це праці Ю. М. Антоняна, В. А. Бадири, І. Г. Богатирьова, К. В. Гузь, А. І. Долгової, Т. А. Денисової, О. М. Жука, А. Ф. Зелінського, Р. А. Калюжного, Л. М. Неживець, М. В. Карпушиної, І. С. Сергєєва, В. М. Трубнікова та інших дослідників. Однак більшість із них видано декілька років тому, що свідчить про певну невідповідність сучасним суспільним відносинам у сфері запобігання жіночій рецидивній злочинності під час відбування покарання.

Мета статті – проаналізувати окремі заходи запобігання жіночій рецидивній злочинності на етапі відбування покарання жінкою-рецидивісткою.

Рівень рецидивної злочинності є найбільш очевидним показником ефективності покарання та діяльності установ відбування покарань. Як вдало висловився В. М. Кудрявцев, система кримінальної юстиції має свій «вхід» (виявлення злочинів) та «вихід» (виправлення злочинців). Збій на «вході» дає латентну злочинність, а збій на «виході» – рецидивну¹.

Підвищена суспільна небезпека жінок-рецидивісток, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, зумовлює необхідність використання особливих заходів виправного впливу. В. С. Соловйов писав, що для самого злочинця позбавлення волі є надзвичайно важливою рішучою зупинкою у реалізації злої волі, як-то можливість опам'ятатися, одуматися та змінити настрої².

Статистична інформація свідчить, що на сьогодні жінка має суперечливий кримінально-правовий статус. Його відрізняє, з одного боку, привілейованість її становища порівняно з чоловіком (незастосування окремих видів покарань: громадських робіт до вагітних жінок – ч. 3 ст. 56 КК України; виправних робіт до вагітних жінок та жінок, які перебувають у відпустці по догляду за дитиною – ч. 2 ст. 57 КК України, арешту до вагітних жінок та до жінок, які мають дітей віком до семи років – ч. 2 ст. 60 КК України; обмеження волі вагітних жінок і жінок, що мають дітей віком до чотирнадцяти років – ч. 3 ст. 61 КК України; довічного позбавлення волі до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент постановлення вироку – ч. 2 ст. 64 КК України).

На сьогодні достатньо велика кількість жінок уникає реального відбування покарання у зв'язку зі звільненням від відбування покарання з випробуванням. Однак жіноча злочинність має тенденцію до невеликого, але стабільного щорічного зростання. Дані дослідження показують, що за останні 10 років кількість злочинів, учинених жінками, коливається у межах 13–16%. Однак викликає занепокоєння зростання частки рецидиву серед жінок у середньому на 1,5%. Окрім того, рівень рецидиву серед жінок (щодо загальної кількості засуджених) не відрізняється від частки чоловіків. Однак, з іншого боку, як показало вивчення національного законодавства та правозастосовної практики щодо відбування жінкою покарання за вчинений злочин, відбування кримі-

нальних покарань жінками не повністю відповідає міжнародним стандартам дотримання прав жінки, а також національним стандартам прав людини. Це, зокрема, стосується відсутності можливості відбувати покарання у місцях позбавлення волі жінкам за місцем їхнього проживання.

Таким чином, з метою запобігання жіночій рецидивній злочинності в Україні необхідно таким чином вдосконалити правові норми, щоб правовий статус жінки був привілейованим порівняно з чоловіком лише у випадку, коли це стосується охорони материнства та дитинства, а, з іншого боку, щоб фізіологічний статус жінки не погіршував її правового становища порівняно зі становищем засудженого чоловіка.

Слід зауважити, що серед науковців існує думка про те, що зменшенню жіночої рецидивної злочинності сприяє зведення до мінімуму призначення їм суворих покарань, особливо позбавлення волі на тривалі строки. Зокрема, прикладом цього є реформування польської пенітенціарної системи. У 1985 р. у Польщі спостерігалось різке зменшення кількості засуджених до позбавлення волі жінок. Таким чином за два роки кількість жінок у місцях позбавлення волі зменшилася удвічі. Очікувалося, що різке зменшення кількості засуджених жінок у місцях позбавлення волі збільшить жіночу рецидивну злочинність. Але цього не сталося. Жіноча рецидивна злочинність залишилася сталою. Такий досвід Польщі дав можливість окремим науковцям зробити висновок, що кількість осіб у тюрмах не впливає на рівень злочинності у державі. Реформа пенітенціарної системи Польщі засвідчила, що тюрма не має шансів запобігати злочинам³.

Так, на сьогодні одним із популярних у сенсі гуманності інститутів кримінального законодавства України є звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України). Однак, якщо уважно поглянути на проблему розуміння та реалізації цього виду звільнення від відбування покарання, то він, на нашу думку, є малоефективним. Адже іспитовий строк у випадку застосування цього виду звільнення від відбування покарання, як зазначено у ч. 1 ст. 79 КК України, визначається у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку (!). Тобто уважний погляд на тривалість іспитового строку для цієї категорії засуджених жінок може поставити під сумнів гуманістичну спрямованість звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років.

Також, на нашу думку, вдосконалюючи кримінально-виконавче законодавство України, можна було б запровадити у ньому ряд норм, що спрямовані на охорону добросовісного материнства. Зокрема, доцільно регламентувати можливість додаткових (короткострокових або тривалих) побачень з неповнолітніми дітьми жінкам, які відбувають покарання у виправних колоніях. Зокрема, доцільно було б доповнити ст. 110 КВК України частиною 4-1 такого змісту: «4-1. Жінкам, які відбувають покарання у виді позбавлення волі та які мають неповнолітніх, дітей надається додатково одне короткострокове та одне тривале побачення з неповнолітніми дітьми за умови їх зразкової поведінки та без-

доганного ставлення до праці). Таким же положенням слід доповнити і Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань⁴. Так, у п. 1 розділу XIV Правил «Порядок надання засудженим побачень та телефонних розмов з родичами, адвокатами та іншими особами. Користування глобальною мережею Інтернет» слід доповнити абзацом третім такого змісту: «Жінкам, які відбувають покарання у виді позбавлення волі та які мають неповнолітніх дітей надається додатково одне короткострокове та одне тривале побачення з неповнолітніми дітьми понад норми, установлені статтями 59, 110, 151 Кримінально-виконавчого кодексу України за умови їх зразкової поведінки та бездоганного ставлення до праці».

Ще однією проблемою, яка стоїть на заваді вжиттю належних заходів запобігання щодо засуджених жінок є неготовність персоналу установ виконання покарань до здійснення відповідної діяльності. Доволі часто співробітники цих установ недбало ставляться до виконання посадових обов'язків, більшість із них не зацікавлені у результатах своєї діяльності, характеризуються стереотипним мисленням, низькою фрустраційною толерантністю та конфліктністю у міжособистісних відносинах. На превеликий жаль, на роботу в установи відбування покарань приходять особи з низьким інтелектуальним рівнем, без належної професійної підготовки, характеризуються такими індивідуальними особливостями, які вимагають постійної корекції з метою їх адаптації до роботи в цих установах. Окрім того, аксіоматичним на сьогодні є положення про професійну деформацію співробітників установ виконання покарань, яка зумовлена як об'єктивними, так і суб'єктивними чинниками. Вона створює проблеми як для них самих, так і для відповідного контингенту засуджених. Також зазначимо і те, що співробітники установ виконання покарань, у яких перебувають засуджені жінки, не обізнані з особливостями жіночої психіки та поведінки, оскільки у навчальних закладах, де вони здобували освіту, жодних спеціальних курсів, присвячених особливостям роботи з жінками-рецидивістками, не викладалося. Принаймні на сайті новоствореної Академії державної пенітенціарної служби відсутня згадка бодай про одну спеціальну дисципліну, присвячену особливостям здійснення професійної діяльності в установах відбування покарання засуджених жінок⁵.

З метою підвищення ефективності запобігання жіночій рецидивній злочинності в установах відбування покарань пропонуємо у структурі Державної пенітенціарної служби України створити спеціальний відділ з проблем відбування покарань засудженими жінками. Його діяльність має бути спрямована на забезпечення всіх етапів перебування жінок в установах відбування покарань, координацію прийняття рішень щодо цієї категорії засуджених, взаємодію з іншими органами державної влади, громадськими організаціями тощо.

Також звернемо увагу на те, що важливим заходом запобігання злочинності жінок-рецидивісток займає система їх підготовки до звільнення. Згідно з ч. 1 ст. 156 КВК України не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку покарання адміністрація установи виконання покарань передає в територіальні органи Міністерства юстиції України і центри зайнятості населення інформа-

цію для організації трудового і побутового влаштування засудженого за обраним ним місцем проживання⁶. Кримінально-виконавче законодавство України не містить конкретного строку, коли починається підготовка засуджених до звільнення. Як вдало зазначає О. М. Жук, «підготовка до звільнення жінок повинна починатися з першого дня перебування засудженої в УВП і не повинна закінчуватися до звільнення засудженої з місць позбавлення волі»⁷. «Безпосередню підготовчу діяльність проводить так звана школа підготовки до звільнення засуджених, програма якої введена в діяльність кримінально-виконавчих установ і передбачає три етапи реалізації – початковий, основний та заключний»⁸.

Вважаємо, що у кожній установі відбування покарань жінками-рецидивістками має створюватися програма їх підготовки до звільнення. Ця програма повинна мати індивідуальний характер та включати мету і завдання роботи, список заходів, необхідних для вирішення поставлених завдань, строки їх виконання та враховувати дані поглибленої психосоціальної діагностики засуджених жінок. У результаті має формуватися програма, пристосована до потреб кожної засудженої жінки, яка враховувала б її ситуації та допомагала виявляти проблемні сфери. Таким чином, підготовка засуджених жінок-рецидивісток до звільнення з установ відбування покарань є надзвичайно важливим заходом запобігання жіночій рецидивній злочинності, оскільки набуті навички допоможуть їм адаптуватися до умов життя у звичайних умовах.

Важливим заходом запобігання жіночій рецидивній злочинності в установах відбування покарань є збереження соціально корисних зав'язків жінок. Збереженню родинних та інших зав'язків слугує дотримання співробітниками установ виконання покарань прав засуджених жінок на побачення, телефонні розмови, отримання посилок, передач, бандеролей, а також виїзди за межі цієї установи.

Ще однією проблемою є надання медичної допомоги жінкам-рецидивісткам, які перебувають в установах відбування покарань. За нашими підрахунками, близько 20% засуджених жінок-рецидивісток страждають на соціально небезпечні захворювання (туберкульоз, ВІЛ/СНІД, наркоманія, алкоголізм тощо). Відповідно до ст. 96 КК України відбувається примусове лікування таких осіб. У разі призначення покарання у виді позбавлення волі або обмеження волі примусове лікування здійснюється за місцем відбування покарання. У разі призначення інших видів покарань примусове лікування здійснюється у спеціальних лікувальних закладах. Лікування в установах відбування покарань ускладнене тим, що в них немає належної лікувальної та медикаментозної бази для цього у зв'язку з поганим фінансуванням цих установ.

Окрім того, в установах відбування покарань передбачається штатна посада психолога. Однак їх обмежена кількість, а в окремих випадках – некомпетентність ускладнює або унеможливує надання повноцінної психологічної допомоги засудженим жінкам-рецидивісткам. Психологічна допомога цій категорії засуджених є важливим засобом запобігання злочинності цих осіб. Проведення належної психологічної роботи з цією категорією засуджених дало б можливість здійснювати психологічне обстеження всіх жінок-рециди-

вісток, які поступили в установи відбування покарань, вивчення психологічних детермінант жіночої рецидивної злочинності, розроблення психокоригуючих програм для різних категорій жінок-рецидивісток тощо.

Таким чином, запобігання жіночій рецидивній злочинності в установах виконання покарань (у пенітенціарний період) має свої особливості, зумовлені специфікою такого контингенту засуджених, як жінки-рецидивістки. У процесі дослідження зроблено такі основні висновки.

1. Відбування кримінальних покарань жінками в Україні не повністю відповідає міжнародним стандартам дотримання прав жінки, а також національним стандартам прав людини. Це, зокрема, стосується відсутності можливості відбувати покарання у місцях позбавлення волі жінкам за місцем їхнього проживання.

2. Ураховуючи досвід реформування пенітенціарної системи Польщі, підтримана точка зору тих науковців, які вважають, що кількість осіб у тюрмах не впливає на рівень злочинності у державі.

3. З тлумачення ч. 1 ст. 79 КК України випливає, що іспитовий строк у випадку застосування цього виду звільнення від відбування покарання визначається у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку. Зроблено висновок про те, що це може поставити під сумнів гуманістичну спрямованість звільнення від відбування покарання вагітних жінок та жінок, які мають дітей віком до семи років.

4. Запропоновано запровадити у кримінально-виконавче законодавство України норми, що спрямовані на охорону добросовісного материнства. Зокрема, доцільно регламентувати можливість додаткових (короткострокових або тривалих) побачень з неповнолітніми дітьми жінкам, які відбувають покарання у виправних колоніях за умови їх зразкової поведінки та бездоганного ставлення до праці.

5. З метою підвищення ефективності запобігання жіночій рецидивній злочинності в установах відбування покарань пропонуємо у структурі Державної пенітенціарної служби України створити спеціальний відділ з проблем відбування покарань засудженими жінками.

6. З метою підготовки засудженої жінки-рецидивістки до звільнення від покарання доцільно у кожній установі відбування покарань створювати програму такої підготовки, яка повинна мати індивідуальний характер та включати мету і завдання роботи, список заходів, необхідних для вирішення поставлених завдань, строки їх виконання та враховувати дані поглибленої психосоціальної діагностики засуджених жінок.

1. Кудрявцев В. Н. Уголовная юстиция как система / В. Н. Кудрявцев // Правовая кибернетика. – М. : Наука, 1973. – С. 13. 2. Соловьев В. С. Право и нравственность. Очерки из прикладной этики / В. С. Соловьев. – СПб. : Изд. Я. Канторовича, 1897. – С. 137. 3. Кучвальская И. Л. Гендерный анализ Уголовного, Уголовно-исполнительного и Уголовно-процессуальных кодексов Республики Беларусь / И. Л. Кучвальская // Юридический справочник : проект ПРООН «Содействие расширению общественного влияния женщин в Республике Беларусь». – Минск, 2012. – С. 89–90. 4. *Правила внут-*

рішнього розпорядку установ виконання покарань, затв. наказом Міністерства юстиції України 29 грудня 2014 року № 2186/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1656-14>. 5. *Офіційний веб-сайт* Академії державної пенітенціарної служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dps-academy.org/index1.html>. 6. *Кримінально-виконавчий кодекс* України : Закон України від 11 липня 2003 р. № 1129-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>. 7. Жук О. М. Особливості підготовки та порядок звільнення жінок з установ відбування покарань / О. М. Жук // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 287. 8. *Сторчак Н. А.* Впровадження в законодавчу базу основних понять, що стосуються проблем постпенітенціарної адаптації осіб, звільнених із місць позбавлення волі / Н. А. Сторчак, Н. С. Забродська // Збірник наукових праць студентів НУК. – 2014. – № 1. – С. 81.

Lahotska V. Preventing recidivism women: some penitentiary problems

In the article the problem of understanding women's penal measures to prevent recidivism as those aimed at reducing recidivism among this category of prisoners. Proved that in order to prevent female recidivism Ukraine needs to improve the law so that the legal status of women was privileged compared to men only when it comes to protection of motherhood and childhood, on the other hand to the physiological status of women not only worsened her legal situation compared with the situation of the convicted man.

Was found disadvantages of release on probation of pregnant women and women with children up to seven years. In particular, it is concluded that the definition of probation this category of prisoners within the term for which by law a woman can be dismissed from work due to pregnancy, birth and until the child reaches the age of seven may question the humanistic orientation release from punishment of pregnant women and women with children up to seven years.

In order to improve the prevention of recidivism in women's penal institutions proposed in the structure of the State Penitentiary Service of Ukraine to establish a special department of the problems women prisoners serving sentences. Given the importance of the preparatory phase of the convicted woman's release from punishment appropriate in each institution penal create a program such training, which should have an individual character and include the aim and objectives, a list of measures needed to achieve the objectives, time frame and consider your deep psychological Diagnostic women prisoners.

Key words: *prevention, women's recurrent crime, penal measures penitentiaries, preparing prisoners for release.*

УДК 349.6

Г. М. ЛЕВІНА,
аспірантка

ПРАВОВА ПРИРОДА ЧЕРВОНОЇ КНИГИ УКРАЇНИ (В КОНТЕКСТІ ОХОРОНИ РІДКІСНИХ ВИДІВ ДИКИХ ТВАРИН)

У статті розглянуто національне законодавство та теоретичні розробки, що визначають правову природу Червоної книги в Україні на сучасному етапі. Здійснено аналіз Червоної книги України як офіційного державного документа з виокремленням приманих її ознак та особливостей. Викладено висновки про правове значення Червоної книги України.